

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Johan van Meurs : een studie over een pionierend orgeladviseur
Brouwer, J.K.G.

Citation

Brouwer, J. K. G. (2016, June 8). *Johan van Meurs : een studie over een pionierend orgeladviseur*. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/40120>

Version: Not Applicable (or Unknown)

License: [Licence agreement concerning inclusion of doctoral thesis in the Institutional Repository of the University of Leiden](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/40120>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Cover Page

Universiteit Leiden

The handle <http://hdl.handle.net/1887/40120> holds various files of this Leiden University dissertation

Author: Brouwer, J.K.G.

Title: Johan van Meurs : een studie over een pionierend orgeladviseur

Issue Date: 2016-06-08

Hoofdstuk I

LEVEN EN LOOPBAAN

In dit hoofdstuk worden leven en loopbaan van de hoofdpersoon van deze dissertatie, Johan van Meurs, beknopt beschreven. Naast een korte biografische schets, informatie over zijn muziekopleiding en het organist zijn van het door hem zo bewonderde Der Aa-kerkorgel, komen alleen die zaken aan de orde die in directe relatie staan tot zijn werk als orgeladviseur. Een uitzondering is gemaakt voor wat betreft zijn werk als docent omdat zijn manier van lesgeven ons veel leert over hem als persoon.

I.1 Korte biografische schets

Johannes Bernardus van Meurs werd op 7 november 1903 in Groningen geboren. Hij was het enige kind van Meske van Meurs (Groningen, 1872 - Groningen, 1955) en Berendina de Boer (Appingedam, 1866 - Groningen, 1962). Vader Van Meurs had het timmermansgezin waarin hij opgroeide de rug toegekeerd, ging een opleiding volgen en trad toe tot de (orthodoxe tak van de) Nederlands Hervormde kerk. Hij werkte uiteindelijk als procuratiehouder bij Scholten aardappelmeel in Groningen, het bedrijf van Nederlands eerste industrieel multinational Willem Albert Scholten (1819-1892). Daarnaast was hij als kerkvoogd en diaken aan de Martinikerk in Groningen verbonden.¹²

Op 3 februari 1930 huwde Johan van Meurs met schippersdochter Aaffien Kramer (geboren 23 januari 1903). Zij had muziekles van één van zijn collega's. Toen deze docente haar lespraktijk beëindigde, ging Van Meurs bij al haar leerlingen langs met de vraag of zij hun lessen mogelijk bij hem zouden willen voortzetten. Zo werd zij eerst één van zijn eerste leerlingen en later zijn vrouw. Het echtpaar kreeg drie zoons, Johannes (Hans) (*1932), Warnder (*1935) en Bernard (*1936). Vanaf 1937 tot zijn dood woonde Van Meurs op het adres Prinsesseweg 7 te Groningen.

Muziek was Van Meurs' lust en leven en om ook in de vakanties te kunnen blijven spelen, liet hij in zijn vakantiehuisje in het Drentse Doldersum een harmonium plaatsen. In 1976 verving hij dit instrument zelfs door een kistorgel. Iedere kans om met muzikaal nieuws in aanraking te komen, pakte hij met beide handen aan. Ook in de schaarse vrije tijd ging het muzikale leven gewoon door en op zijn vakantiebestemmingen bezocht hij collega's en bespeelde hij orgels. Dat laatste blijkt ook uit zijn verzameling orgelgegevens, waarin dan ineens een aantal 'niet noordelijke' instrumenten vermeld wordt.¹³ Tijdens zijn huwelijksreis naar Zeeland bespeelde hij niet alleen het kerkorgel van de Jacobskerk te Vlissingen, maar

¹² Mededeling Hans van Meurs, 26 mei 2010.

¹³ Bijvoorbeeld Vlissingen, Dispositieverzameling Van Meurs, [36] of diverse instrumenten uit Overijssel, [56-57].

ook het theaterorgel in het Alhambratheater in die stad.¹⁴ In 1969, tijdens een reis naar Parijs, bezocht hij de Nôtre Dame een aantal keren om concerten van de titularis Pierre Cochereau (1924-1984) bij te kunnen wonen.

De sluiting van de Der Aa-kerk (waarover verder in dit hoofdstuk meer) had er bij Van Meurs fors ingehakt en hij maakte zich grote zorgen over de veranderde akoestiek na de kerkrestauratie.¹⁵

Van Meurs was zeer bedroefd over het zwijgen van zijn orgel [...] en meende dat hij het orgel nooit meer horen zou. Zijn omgeving trachtte hem te troosten door te wijzen op zijn uitstekende gezondheid en op de snelle voortgang van de restauratie van het gebouw. Daarna zou immers niets meer in de weg staan om het orgel in zijn volle luister te herstellen. Hij schudde afwijzend zijn hoofd. Hij geloofde er niet in. De tijd leerde dat hij gelijk kreeg.¹⁶

Aan het eind van de jaren zeventig begon hij zijn activiteiten langzaam af te bouwen. Ook de verslechterde gezondheid van zijn echtgenote bezorgde hem een klap. Op 16 maart 1983 overleed zij na een lang ziekbed.¹⁷ Toen ook zijn gezondheid begon af te nemen, werd op 19 oktober 1985 in de St.-Benedictusabdij te Vaals, een plek waar hij altijd een gewaardeerd gast was, voor hem – vrij vertaald – het volgende gebed uitgesproken:

God, door wiens geest wij bestuurd worden,
Kom de kerk in nood te hulp,
Bescherm de zwangere vrouwen,
Verlicht de journalisten,
Sterk uw dienaar Johan van Meurs.¹⁸

In zijn laatste levensjaar ‘was zijn gezichtsvermogen sterk afgenomen en de laatste maanden ging ook zijn geestelijke conditie achteruit, maar als het op spelen of muziek beluisteren aankwam, heeft hij dat tot vrijwel het laatst toe op zijn aloude enthousiaste wijze gekund’.¹⁹ Op 21 april 1986, na een verblijf van twee maanden in het verzorgingshuis ’t Blauwbörgje te Groningen, overleed Johan van Meurs, 82 jaar oud. Met hem ging ‘één van de meest stabiliserende krachten in de woelige wereld van de na-oorlogse orgelbeweging heen’.²⁰ Zijn afscheidsdienst, drie dagen later, vond plaats in de Nieuwe kerk te Groningen, waarna hij werd bijgezet op het kerkhof van Dorkwerd.²¹ Op zijn overlijdensadvertentie werd de door hem zo

¹⁴ Over het instrument van het Alhambratheater legde hij in zijn dispositiecahiers niets vast. Mogelijk vond hij het theaterorgel uiteindelijk meer theater dan orgel.

¹⁵ Mededeling Hans van Meurs, 26 mei 2010.

¹⁶ Ynskje Penning-van Staalduinen 1986, 163.

¹⁷ Zij werd na een dienst in de Groninger Nieuwe kerk op het kerkhof van Dorkwerd begraven in het graf, dat zij beiden begin jaren zeventig hadden gekocht.

¹⁸ Mededeling Hans van Meurs, 26 mei 2010.

¹⁹ Stef Tuinstra 1986, 401.

²⁰ Paul Bollen 1985, 29.

²¹ Op dit kerkhof rusten intussen ook zijn collega-organist Evert Westra en orgelhersteller Jan Jans Harkema.

gewaardeerde tekst van Lied 352 afgedrukt: ‘U geeft zich mijn harte over gans en al, schoon het uwe grootheid nimmer vatten zal’.²² Deze tekst is later ook op zijn grafsteen aangebracht. In zijn testament liet hij f 10.000,- na ten behoeve van de restauratie van zijn geliefd Der Aa-kerkorgel. In de lange rij van vaste bespelers van dit instrument was hij de laatste organist van de Hervormde Der Aa-kerk.

Publicist Gerard Verloop omschreef Van Meurs in *De Mixtuur* als:

[...] iemand [...] die niet heeft willen schitteren als virtuoos op het concertpodium, noch op goedkope manier zijn luisteraars wilde behagen, maar die met gestage werkkraft, geduld en grote liefde velen op het goede spoor van de echte kerkmuziek heeft gezet. Als zodanig was hij [...] in eenvoud één van de allergrootsten.²³

Figuur I.2 Het graf van Van Meurs op het kerkhof van Dorkwerd, 15 augustus 2010.
Bron: beeldopname van de auteur.

²² Liedboek voor de kerken 1973.

²³ Gerard Verloop, *Kroniek, De Mixtuur*, nr. 54 (1986), 201.

I.2 Muziekopleiding

Leermeesters

Meske van Meurs, die enkele jaren voorzanger in de Martinikerk te Groningen was, gaf zijn zoon diens eerste orgellessen op het harmonium thuis. Omdat vader Van Meurs voor zijn zoon een muziekopleiding niet zag zitten, stuurde hij hem naar de handels-HBS. Na het behalen van het diploma werkte de jonge Johan op het kantoor van een transportbedrijf en vervolgens als administratief medewerker bij een boekhandel.

Na de muzieklessen van zijn vader, kreeg Johan van 1918-1923 in de Martinikerk orgellessen van de toenmalige organist Hendrik Pieter Steenhuis.²⁴ Deze liet zijn leerling af en toe studeren op instrumenten die in de etalage stonden van diens in 1898 opgerichte piano- en orgelhandel aan de Oude Boteringestraat / hoek Broerstraat.²⁵ Een enkele keer mocht de jonge Van Meurs zijn leermeester vervangen op het Martinikerk-orgel. Van 1923-1932 nam hij aan de Groninger Muziekschool les bij Cor Batenburg en Frieso Moolenaar, respectievelijk organisten van de Der Aa-kerk en de Doopsgezinde kerk in Groningen.²⁶ Jac. Koning, cornettist bij de Groningse Orkestvereniging, gaf hem cornetles.²⁷

De muzieklessen resulteerden in getuigschriften voor orgel, piano, theorie, koördirectie en blaasinstrumenten. Op die wijze had hij het maximale opleidingsniveau behaald dat in de regio verkregen kon worden. Later verwierf hij ook het getuigschrift B van de Nederlandse Organisten Vereniging.²⁸ In 1930 en 1931 nam hij als vervolgopleiding maandelijks orgellessen bij Jan Zwart in Amsterdam.²⁹ Uiteindelijk zocht en vond Johan zijn eigen weg in de muziek, een heel andere richting dan zijn ouders voor ogen hadden gehad. Hij zag kans dat doel te bereiken met behoud van een goede relatie met zijn ouders. Van Meurs was zich er terdege van bewust dat hij achteraf gezien maar beperkt was opgeleid, zeker in vergelijking tot zijn latere collega-organisten van de andere hoofdkerken in de stad Groningen.³⁰ Zijn beperkte opleiding was vermoedelijk niet alleen een gevolg van de beperkte mogelijkheden daartoe in Groningen, maar ook van het feit dat hij een late starter was. Hij maakte van die beperkte opleiding geen geheim. Het verbaasde hem wel dat er in de loop der tijd steeds meer organisten met een afgeronde conservatoriumopleiding naar Groningen kwamen. Mogelijk was

²⁴ In Hoofdstuk III wordt nader op Steenhuis ingegaan.

²⁵ Dit bedrijf is sinds 1988 gevestigd aan de Rijksweg in Glimmen.

²⁶ In Hoofdstuk III wordt nader op Batenburg en Moolenaar ingegaan.

²⁷ Zijn oorspronkelijke lesinstrument is verloren gegaan. De muziek waaruit hij les kreeg, de methode van Jean Baptiste Arban (1825-1889) is bewaard gebleven, vol met aanwijzingen en aantekeningen van zowel Koning als van Van Meurs zelf.

²⁸ Naast de reguliere conservatoriumdiploma's bestond de mogelijkheid om bij de NOV (sinds 12 december 2008 Koninklijke Vereniging van Organisten en Kerkmusici), niet wettelijk erkende diploma's te verwerven. Het A-diploma was voor Kerk- en Concertspel; het B-diploma voor Kerk-, Concertspel en Onderwijs. Voor Protestantse en Katholieke kandidaten waren aparte eisen geformuleerd.

²⁹ Jan Zwart (1877-1937), was organist en publicist.

³⁰ Dit gold overigens voor meer tijdgenoten, bijvoorbeeld zijn leermeester Jan Zwart en voor Feike Asma.

die beperkte opleiding voor hem juist reden om zijn werk als kerkorganist een extra dimensie te geven door een hoge mate van gedrevenheid op didactisch en organisatorisch terrein.

Van Meurs' inspiratiebronnen

Pas in 1968, in een interview ter gelegenheid van zijn afscheid als muziekdocent aan de Hervormde Kweekschool (de latere Pedagogische Academie) in Assen, gaf Van Meurs aan wie zijn grote voorbeelden in de muziek waren geweest.³¹ Dat waren in volgorde van belangrijkheid: Albert Schweitzer³² (voor wat betreft diens manier van registreren en de zoektocht naar de oude orgelklank), Jan Zwart (diens invloed als docent) en Gerardus van der Leeuw³³ (op het gebied van liturgische vernieuwing).

Van Meurs leerde deze personen korte tijd na elkaar kennen in de tijd dat hij net als zelfstandige in de muziek was begonnen. Met Schweitzer maakte hij kennis tijdens diens eerste concert in de Der Aa-kerk in 1928, met Zwart tijdens zijn orgellessen in 1930-1931 en met Van der Leeuw in ieder geval in 1931, maar vermoedelijk al eerder. Mogelijk leren juist de door Van Meurs genoemde voorbeelden ons meer over de op eerste gezicht tegenstrijdigheid tussen enerzijds zijn optreden als organist en anderzijds dat als dirigent. Qua orgelspel was en bleef hij als het ware verankerd in het begin van de twintigste eeuw. Hoewel hij in de naoorlogse jaren door intensieve studie zijn repertoire had uitgebreid, bleef hij spelen zoals hij dat bij Jan Zwart had geleerd, al had vooral Schweitzer invloed gehad op zijn wijze van registreren en was hij later minder legato gaan spelen.

Op het gebied van liturgische vernieuwing en met name de kerkzang ging hij evenwel met zijn tijd mee en bezocht hij de bijeenkomsten in het Stift in Weerselo en van 'Kerk en Wereld'. Vaak kwam hij daar enthousiast van terug.³⁴ Schweitzers Leitmotiv, de 'zoektocht naar de oude orgelklank' werd door Van Meurs op lokaal terrein voortgezet.³⁵ Trots vertelde Van Meurs dat Schweitzer over de hele wereld rondbazuinde, dat het Der Aa-kerkorgel het mooiste orgel was dat hij kende.³⁶ Schweitzer had zich bij zijn eerste concert in de Der Aa-kerk negatief uitgelaten over de door Van Meurs aangereikte registratievoorstellen. Kenmerkend voor Van Meurs is dat dit geen rancune opleverde, in tegendeel: Van Meurs kreeg bij Schweitzers registraties juist het gevoel dat 'Bach uit de dood was opgestaan'.³⁷ Hij bleef niet

³¹ Sjouke B. Dekker, 'Interview met Johan van Meurs', *Dwarsligger* (onafhankelijk maandblad voor de Hervormde kweekschool te Assen), febr. 1968, 27.

³² Albert Schweitzer (1875-1965), arts, filosoof en musicus.

³³ Gerardus van der Leeuw (1890-1950), theoloog en minister.

³⁴ Ook bezocht hij vergelijkbare bijeenkomsten van de Lutherse kerk, omdat kerkmuziek en vooral die van Bach daar een voor zijn gevoel centralere rol speelde. Hij beschouwde muziek in de eredienst als een belangrijk middel om dichter bij het geloof te kunnen komen.

³⁵ In dit proefschrift richt ik mij op de invloed van Schweitzer op Van Meurs' adviseurschap en laat ik de invloed van Van der Leeuw en Zwart buiten beschouwing.

³⁶ Paul Bollen, 'Organist Johan van Meurs overleden', *Nieuwsblad van het Noorden*, 22 april 1986, 18.

³⁷ Paul Bollen 1985, 29.

hangen in de geuite kritiek, maar was vol lof. ‘Het was net of ik het orgel nog nooit eerder op die manier gehoord had’, vertelde hij enthousiast in 1985, 57 jaar na Schweitzers optreden.³⁸

Van Meurs bleef onvermoeibaar doorstuderen en maakte zich op latere leeftijd onder meer het oeuvre van Dieterich Buxtehude en nog later dat van Johann Ludwig Krebs eigen, componisten die hij leerde kennen mede dankzij zijn na-oorlogse contacten met Duitse collega’s. Zijn leven als musicus stond in het teken van opnemen en vervolgens doorgeven.

Figuur I.3 Van Meurs achter het orgel van de Protestantse Stephanuskerk te Oldeholtpade, 26 april 1970. Bron: collectie Hans van Meurs.

³⁸ Ibid. Helaas is met betrekking tot de wijze waarop Van Meurs registreerde voorafgaand aan zijn ontmoetingen met Schweizer niets overgeleverd.

Figuur I.4 Van Meurs achter het orgel van de Protestantse Petrus- en Pauluskerk te Loppersum, 12 mei 1973. Bron: Foto Venhuis, Groningen.

I.3 Organist en docent

Gebrek aan ambitie kan Van Meurs niet worden verweten: al in 1923 solliciteerde hij naar de functie van organist van de Der Aa-kerk.³⁹ Deze functie was vrijgekomen door het onverwachte vertrek van Bernard ten Cate.⁴⁰ Aangesteld werd echter Cor Batenburg.⁴¹

In 1925 stapte de nog maar net aangestelde Friedrich Schmidt-Marlissa op als organist van de Hervormde kerk van Eenrum en werd Van Meurs na proefspel tot diens opvolger benoemd.⁴² In zijn Eenrumse tijd maakte Van Meurs ook kennis met het Schnitger-orgel in het nabijgelegen Mensingeweer. Hoewel dit instrument voor een andere kerk gemaakt was en

³⁹ Peter Westerbrink 2011, 212.

⁴⁰ Op Ten Cate wordt in Hoofdstuk III nader ingegaan.

⁴¹ Op Batenburg wordt in Hoofdstuk III nader ingegaan.

⁴² Op Schmidt-Marlissa wordt in Hoofdstuk III eveneens nader ingegaan.

voor de kerk van Mensingeweer feitelijk te groot is, kon Van Meurs daar doorheen luisteren. Hij beschouwde het als een ‘machtig instrument’. Met de toenmalige pastor loci had hij intensief contact.⁴³ Van Meurs keek na een paar jaar al verder dan Eenrum: in 1931 solliciteerde hij tevergeefs naar de functie van organist van de Jacobijnerkerk in Leeuwarden. Hij had deze vacature, ontstaan door het overlijden van Jan Paardekoper, gevonden in het tijdschrift van de Nederlandse Organisten Vereniging (NOV), *Het Orgel*.⁴⁴

Het was al bekend dat Van Meurs in zijn Eenrumse tijd besloot om beroepsmusicus te worden. Gezien het feit dat in een bewaard gebleven ordner met onder meer financiële stukken over de jaren 1929-1932 niets aanwezig is dat duidt op een inkomstenbron buiten de muziek, moet dit moment vóór 1929 hebben plaatsgevonden; het precieze moment blijft echter onduidelijk.⁴⁵

Pedagoog

In zijn lange loopbaan als organist- en pianodocent heeft Van Meurs zo’n duizend leerlingen gehad.⁴⁶ Onder de vele leerlingen die later bekende vakorganisten, orgeladviseur of zelfs orgelmaker zouden worden, bevinden zich de namen van de gebroeders Edskes⁴⁷, Klaas Bolt,⁴⁸ Folkert Grondsma (1944-2000), Piet Wiersma,⁴⁹ Jan Zuidema (1912-1974) en Stef Tuinstra (*1954).

Centraal in Van Meurs’ manier van lesgeven stond zijn liefde voor het orgel. Hij beschouwde het orgel-zelf als de eerste docent en zichzelf als de tweede. Bij de eerste orgelles ging hij met zijn leerling het orgel in en liet zoveel mogelijk van het inwendige zien. Vervolgens liet hij de verschillende registers en registergroepen horen. In de tweede les liet hij de leerling vanuit de kerk luisteren en noteren welke klanken deze dacht te horen. Zo leerde hij hen luisteren en te werken vanuit de klank. Ook adviseerde hij hen elders orgels te gaan beluisteren.⁵⁰ Het plezier in musiceren vond hij belangrijk. Hoewel hij zelf nauwelijks eigentijdse muziek speelde, was het voor hem geen enkel probleem als een leerling daar mee aan de slag wilde. Net als zijn leerling Bolt later, was hij evenwel van mening dat ‘hoe

⁴³ Mededeling Hans van Meurs, 25 mei 2010.

⁴⁴ Op Paardekoper wordt in Hoofdstuk III nader ingegaan.

⁴⁵ Van Meurs’ ordner. Uit de vele sollicitatiebrieven in deze ordner blijkt hoe moeilijk het ook toen al was om als musicus de kost te verdienen, aan de andere kant illustreren de brieven Van Meurs’ grote gedrevenheid om zijn doel, dat van beroepsmusicus, vast te houden. De bewaard gebleven fiscale overzichten, illustreren dat hij als musicus – ondanks de crisistijd – een redelijk constante bron van inkomsten had verworven.

⁴⁶ Renske Koning 1974/1, 10.

⁴⁷ Cornelius (1925-2015), Herman (*1927), Hilbrand (1932-2013) en Bernhardt (*1940).

⁴⁸ Klaas Bolt (1927-1990), was van 1946-1952 organist van de Herv. kerk te Noordlaren en vanaf 1952 tot zijn dood van de Grote of St.-Bavokerk in Haarlem. Hij kreeg vanaf 1941 les van Van Meurs en zette zijn studie later bij Cor Batenburg (1887-1955) en George Stam (1905-1995) voort.

⁴⁹ Piet Wiersma (1946-2003), organist van achtereenvolgens de Oosterkerk, de Goede Herderkerk en de Remonstrantse kerk in Groningen en daarna van de Nicolaaskerk te Monnickendam.

⁵⁰ Mededeling Bernhardt H. Edskes, 25 juni 2012.

klassieker en mooier een instrument is, hoe minder je er moderne muziek op kunt spelen'.⁵¹ Hij wist te motiveren en de liefde voor de muziek warm te houden. De capaciteiten van de leerling stonden daarbij centraal.

Als hij zich realiseerde dat een leerling meer in zijn mars had, dan deed hij zijn uiterste best om die te motiveren om de juiste keuzes te maken. Zo zette hij destijds bijvoorbeeld enige druk op Bolt, toen deze er aan twijfelde of hij wel naar de functie van organist van de Grote of St.-Bavokerk in Haarlem zou solliciteren. Bolt vond die functie op dat moment boven zijn niveau.⁵² Bolt solliciteerde toch, werd aangenomen en zou deze prestigieuze functie van 1953 tot zijn dood vervullen. Over de relatie tussen Bolt en zijn vroegere leermeester werd na Bolts overlijden het volgende geschreven:

Deze connectie is voor hem van beslissende betekenis geweest. Van Meurs bracht hem in aanraking met de goede kerkmuziek en met een voortreffelijk orgel, dat hij altijd is blijven beschouwen als een baken waarop kon worden gekoerst en bovendien als een bron van inspiratie om de oude kerkmuziek beter te kunnen begrijpen.⁵³

Het enthousiasme dat Van Meurs kenmerkte als gedreven docent, was feitelijk ook zijn valkuil: hij kon maar moeilijk met het tanend enthousiasme van anderen omgaan en begreep het bijvoorbeeld niet dat een in zijn ogen talentvolle leerling met lessen stopte op het moment dat deze bijvoorbeeld een universitaire studie begon.

I.4 De Der Aa-kerk

Organist

De positie van organist van de Der Aa-kerk was niet alleen als prestigieus te beschouwen vanwege het aldaar aanwezige Schnitger-orgel, maar ook door de bekendheid van de organisten die er in het verleden gespeeld hadden. Daarnaast was de Der Aa-kerk belangrijk omdat het gebouw gebruikt werd voor officiële gelegenheden.⁵⁴ Als kind bewonderde Van Meurs het Der Aa-kerkorgel al:

Ik herinner me [...] dat ik als een jongetje van een jaar of zes in de Der Aa-kerk, onder een van de preken die toen nog zo lang duurden, zat te draaien en telkens vol bewondering en ontzag naar het orgel keek, waar een oude man in een zwart pak op speelde.⁵⁵

⁵¹ Willem van Twillert, 'Klaas Bolt: Het zou niet best zijn als we allemaal gelijk zouden spelen'. www.klaasbolt.nl, geraadpleegd 23 maart 2013.

⁵² Mededeling Melle Buruma, 4 oktober 2010.

⁵³ Gerard Verloop, 'Over een vriend die van ons heenging', *De Mixtuur*, nr. 71 (1992), 614-615.

⁵⁴ Zo ontving Tjarda van Starckenborgh Stachouwer (1888-1978) op 20 maart 1957 van de Rijksuniversiteit Groningen in deze kerk zijn eredoctoraat in de letteren en wijsbegeerte. Van Meurs woonde deze plechtigheid bij.

⁵⁵ Renske Koning 1974/1, 10.

Zeker in de naoorlogse jaren kon het Der Aa-kerkorgel prominenter in beeld komen omdat het resultaat van de restauratie van het Martiniker-orgel in 1939 tegengevallen was en het orgel van de Nieuwe Kerk als gevolg van de kerkrestauratie lange tijd niet te beluisteren was.

Steenhuis, organist van de Martinikerk, overleed op 8 januari 1934. Batenburg, op dat moment de vaste bespeler van het orgel van de Der Aa-kerk, volgde hem als organist van de Martinikerk op en in het *Groninger Kerkblad* van 14 april 1934 riepen de Kerkvoogden van de Nederlands Hervormde Gemeente te Groningen sollicitanten op voor de functie van organist van de Der Aa-kerk. Rembertus Jakob Zandt, de rechterhand van Steenhuis, raadde Van Meurs aan om te solliciteren.⁵⁶ Het is opvallend dat Van Meurs, die immers al in 1923 naar deze functie solliciteerde en die in 1931 had gesolliciteerd naar de functie van organist van de Jacobijnerkerk in Leeuwarden, in 1934 toch eerst een zetje nodig had om weer te solliciteren naar het organistschap van de Der Aa-kerk. Mogelijk had jeugdige overmoed plaats gemaakt voor een gevoel van bewustwording. Na een vergelijkend examen werd Van Meurs met ingang van 1 augustus als organist van de Der Aa-kerk aangesteld.⁵⁷ De eervolle benoeming tot organist van deze kerk zou voor hem tot aan zijn dood een levensvervulling blijken te zijn.⁵⁸ Van 1946 tot 1951 was hij daarnaast ook de vaste organist van de Groninger Orkest-vereniging en in die hoedanigheid vaste bespeler van het concertorgel in de zaal De Harmonie.

Dat de waardering voor het Der Aa-kerkorgel internationaal hoog is, blijkt uit het volgende. Toen het *North German Organ Research Project* van het *Göteborg Organ Art Center* besloot een nieuw orgel in Schnitger-stijl te laten vervaardigen, werd in eerste instantie overwogen hiervoor het Der Aa-kerkorgel als voorbeeld te gebruiken.⁵⁹ De Amerikaanse orgelbouwer John Brombaugh (1937) uit Middleton (Ohio), die het Groningse en Oost-Friese orgelpatri-monium goed kende uit zijn opleidingstijd bij de orgelbouwer Von Beckerath in Hamburg, kwam, als hij in Europa was geregeld in Groningen langs. Brombaugh vond het als Amerikaan altijd heel bijzonder om in de Martinikerk pijpwerk te kunnen bekijken van vóór Columbus' ontdekking van Amerika. Naar de Der Aa-kerk kwam hij speciaal voor de tongwerken. Hij zou de mensuren van het Der Aa-kerkorgel gedurende zijn gehele loopbaan blijven gebruiken.⁶⁰

⁵⁶ Rembertus Jakob Zandt (1904-1993), vader van organist-publicist Herman Sicco Jan Zandt (1935-2012).

⁵⁷ *De Harp* 29/7 (1934), 54.

⁵⁸ Vanaf het begin was hij trots op zijn instrument. In een exemplaar van Arie Bouman's boek over het Martiniker-orgel, streepte hij nadrukkelijk alle passages aan die (ook) op het Der Aa-kerkorgel van toepassing waren, dan wel plaatste hij toevoegingen in de kantlijn. Dit boek bevindt zich thans in de collectie van Sicco Steendam in Roodeschool.

⁵⁹ Hans Davidsson, 'Arp Schnitger: erflater van een orgelbouwtraditie zonder weerga', *Het Orgel* 128/1 (2012), 14-25.

⁶⁰ Bruce Shull, 'Het Der Aa-kerk-orgel en zijn invloed op de Amerikaanse orgelbouw', *Het Orgel* 128/1 (2012), 28.

Der Aa-kerk als podium, het orgel en Van Meurs' lespraktijk

Van Meurs creëerde in de Der Aa-kerk in de naoorlogse jaren een internationaal podium waarin nationale en internationale organisten toegang kregen tot een top-instrument en waarbij collega's, leerlingen en liefhebbers dankzij de concertserie op de hoogte konden blijven van nieuwe ontwikkelingen. Wie een goed idee had om iets muzikaals in de Der Aa-kerk te doen, kon altijd op zijn enthousiasme rekenen en werd aangemoedigd om het voorstel verder uit te werken. Hoe een en ander uiteindelijk gefinancierd moest worden, was van later zorg. Stimuleren lag hem beter dan organiseren, maar enkel al door zijn enthousiasme kreeg hij veel van de grond.⁶¹ Dankzij zijn uitstekende relatie met de respectievelijke predikanten en de kerkvoogdij, heeft het kerkbestuur zich altijd heel inschikkelijk getoond.

Van Meurs had 'ongeëvenaarde kennis omtrent de klankkleuren van het Der Aa-kerkorgel, wat tot uitdrukking kwam in fraaie registraties'.⁶² Hij hielp zijn leerlingen met het ontwikkelen van smaak en zette hen op het spoor van de orgelmaker Schnitger, andere orgelmakers en hun instrumenten. Ze gingen weer bij hem vandaan met een 'fundamentele liefde voor het orgel als historisch muziekinstrument en met het bewustzijn dat een bepaalde klank en dito orgelmuziek bij elkaar horen'.⁶³ Die extra dimensie werd door veel leerlingen als zodanig ervaren.⁶⁴ Hij betrok bij zijn interpretatielessen van koraalvoorspelen de volledige koraaltekst en de religieuze context ervan.⁶⁵ Een door Van Meurs in 1966 gemaakte grammofoonplaat werd op de universiteit van Honolulu gebruikt om orgelstudenten daar te instrueren over de klank van het Noordelijk barokorgel.⁶⁶

Sluiting van de kerk, restauratie van gebouw en orgel

In 1970 werd de Der Aa-kerk voor kerkelijk gebruik gesloten wegens vallend gesteente. De laatste grote manifestatie in de kerk was het 40-jarige jubileum van Van Meurs als organist van de Der Aa-kerk op 31 augustus 1974.⁶⁷ Bij die gelegenheid werd hij benoemd tot Ridder in de Orde van Oranje Nassau.⁶⁸ Ook kreeg hij van de Vereniging van Kerkvoogden in de Nederlandse Hervormde Kerk het Insigne in goud. Concerten, lessen en radio-opnamen konden nog tot eind 1977 doorgaan, tot Van Meurs tijdens het lesgeven halsoverkop met zijn

⁶¹ Mededeling Elly Kooiman, 29 april 2010.

⁶² Ynskje Penning-van Staalduinen 1986, 163.

⁶³ Stef Tuinstra 1986, 402.

⁶⁴ Door veel van hen werd dit in de ter voorbereiding van dit boek gehouden interviews vrijwel steeds als eerste gememoreerd.

⁶⁵ Van Meurs' postmap Muziek etc. Van Meurs haakte hier mogelijk in op de door Schweitzer ingezette weg. Schweitzer werd geconfronteerd met Franse organisten die de Duitse koraalteksten niet kenden. Door bij zijn Bachuitgaven de volledige koraaltekst af te drukken, hielp hij zijn Franse collega met de relatie tussen de tekst en de muziek. Vgl. Harald Schützeichel, 'Albert Schweitzers visie op Bach', *Het Orgel* 116/4 [2000], 7-14.

⁶⁶ Renske Koning, 'Nieuwe lp van Aa-kerkorgel', *Nieuwsblad van het Noorden*, 30 augustus 1974, 29.

⁶⁷ Ab Gramsbergen en Herman Edskes, 'Het Comité Orgelconcerten Der Aa-kerk. De "Groninger orgelbeweging"', in: Jan Luth 2011, 236.

⁶⁸ *Nieuwsblad van het Noorden*, 2 september 1974, 10.

leerling het kerkgebouw moest verlaten in verband met acuut instortingsgevaar.⁶⁹ Van het orgel werd het materiaal van Schnitger en diens voorgangers snel gedemonteerd en opgeslagen in de Martinikerk. De orgelkasten en de achterblijvende componenten werden omtimmerd. Hoe Van Meurs tegen deze selectieve demontage aankeek is niet overgeleverd. De Der Aa-kerk bezocht hij niet meer omdat hij het gebouw door het gedeeltelijk gedemonteerde en omtimmerde orgel als ontzield zag. Sluiting van zijn kerk betekende helaas ook dat de kring muzikliefhebbers die hij rond zich had, spoedig kleiner werd.⁷⁰

De restauratie van zowel kerk als orgel werd er uiteindelijk een van lange adem. De restauratie van het kerkgebouw werd pas in 2006 afgerond. De plannen rond het orgel daarentegen moesten zelfs voor de rechter uitgevochten worden en een conserverende restauratie ervan is pas in 2011 voltooid.⁷¹ Ondanks de sluiting van de Der Aa-kerk en de demontage van het orgel heeft Van Meurs nooit formeel ontslag gekregen en is hij tot zijn overlijden de vaste organist van die kerk gebleven. Na sluiting van zijn kerk speelde hij op vele andere plaatsen kerkdiensten, doch vooral in de Petruskerk te Usquert, in de Antoniuskerk in Kantens (tot 1977)⁷² en in de kapel in het Stadspark in de stad Groningen.

I.5 Umfeld

Als gevolg van de Tweede Wereldoorlog was er nog maar weinig contact tussen de provincies Groningen en Drenthe enerzijds en Oost-Friesland en Emsland anderzijds. Vooral predikanten namen het voortouw om dit contact weer te herstellen. Eén van hen was Menno Gaaikema (1909-2003).⁷³ Zijn volkshogeschool 't Oldörp te Uithuizen ging contacten leggen met de Duits-Nederlandse Volkshogeschool te Aurich.⁷⁴ De fakkel van de predikanten werd op kerkmuzikaal terrein door Van Meurs overgenomen. Zo traden begin jaren vijftig Duitse muziekgezelschappen op in de Der Aa-kerk en ging Van Meurs met zijn koren naar Duitsland.

⁶⁹ Leni Otte, 'In gesprek met ...', 't *Lougnijs* (maandelijkse informatiekant voor de dorpen Kantens, Rottum en Stitswerd), 34 (oktober 2013), 10-11. Van Meurs nam Sprenger vervolgens mee naar de Doopsgezinde kerk en maakte daar het lesuur af.

⁷⁰ Mededeling Melle Buruma, 4 oktober 2010.

⁷¹ Over de vraag wat het uitgangspunt van de restauratie zou moeten worden, bestond geen overeenstemming. Hoewel in eerste instantie conserverend herstel uitgevoerd zou worden, besloot de eigenaresse (de STICHTING DER AA-KERK) in een later stadium (op basis van een geconstateerd gebrek aan samenhang van de orgelkast na 1857) van dit plan af te wijken en alsnog de Schnitgersituatie te gaan reconstrueren. Tegen dit besluit kwamen liefhebbers, verenigd in de STICHTING TOT BESCHERMING VAN HET HOOFDORGEL VAN DE DER AA-KERK, in verweer. Na een lange procedure bleven de uiteindelijke werkzaamheden tot conservering beperkt.

⁷² *Bedumer Courant*, mei 1977 (ontleend aan Van Meurs' plakboeken).

⁷³ Doopsgezind predikant in achtereenvolgens Uithuizen en Zeerijp-Zijldijk, vader van de cabaretier Seth Gaaikema.

⁷⁴ www.duitslandweb.nl, geraadpleegd 9 juni 2011.

BEGEGNUNG MIT DEN NIEDERLANDEN

Sonntag, 28. Oktober 1973, 20 Uhr, Martin-Luther-Kirche,
Bollwerkstraße

Geistliche Abendmusik

Johan van Meurs, Organist der Der Aa-Kerk in Groningen:

J. S. Bach, Praeludium und Fuge e-Moll

Antoni van Noordt, Psalm 38 (5 Variationen)

Dietrich Buxtehude, Ciacona e-Moll

2 Orgelchoräle:

„Ich ruf zu dir, Herr Jesu Christ“ (Buxtehude)

„Wer nur den lieben Gott läßt walten“ (J. S. Bach)

Evangelische Kantorei, Emden; Leitung Kurt Klose:

„Nun lob, mein Seel, den Herrn“

Motette für zwei zweistimmige Chöre von Michael Praetorius

„Herr, auf dich traue ich“

Motette von Heinrich Schütz

Eintrittsfrei

Kollekte am Ausgang

Figuur I.5 Programma van een optreden van Van Meurs in Duitsland op 28 oktober 1973.

Bron: collectie Hans van Meurs.

Om Eenrum, zijn eerste standplaats als organist, te kunnen bereiken, stapte Van Meurs in Baflo uit de trein en wandelde vervolgens in drie kwartier over binnenwegen naar Eenrum. Zo raakte hij in de ban van de schoonheid van het Groninger land. Alles wat daar mee te maken had bleef hem boeien en in 1969 was hij betrokken bij de oprichting van zowel de STICHTING OUDE GRONINGER KERKEN⁷⁵ als van de STICHTING GRONINGEN ORGELLAND. Binnen het bestuur van de STICHTING OUDE GRONINGER KERKEN behartigde hij vanaf het stichtingsmoment de orgelzaken en werd hij in 1977 voorzitter van de toen opgerichte orgelcommissie. Rond 1980 trok hij zich in verband met zijn gevorderde leeftijd en de gezondheidstoestand van zijn echtgenote in stilte uit die commissie terug.

Van Meurs werd in de jaren twintig al lid van de Nederlandse Organisten Vereniging en zou 62 jaar lid blijven, waarvan 48 jaar districtsbestuurslid, de meeste tijd als penningmeester. Bij lokale dan wel landelijke NOV-bijeenkomsten was Van Meurs aanwezig. Als gevolg daarvan was hij beter op de hoogte van nieuwe ontwikkelingen dan bijvoorbeeld de toenmalige toezichthouder op de ‘Hervormde’ orgels in de stad Groningen, Batenburg.⁷⁶ Van Meurs bezocht in 1931 het NOV-congres, ter gelegenheid van het 40-jarig bestaan van de vereniging.⁷⁷ Dit congres heeft op hem grote indruk gemaakt. Hij deed er nieuwe contacten op en kwam in aanraking met de nieuwste ontwikkelingen op orgelbouwgebied.⁷⁸

I.6 Orgelbouw

Van Meurs verzamelde alles wat hij op orgelgebied kon vinden en ordende dat vervolgens. In zijn exemplaar van de dispositieverzameling van Van 't Kruijs wijzigde hij waar nodig niet alleen de disposities, maar voegde ook nieuwe informatie toe.⁷⁹ Bij het Groningse Martiniker-orgel verwees hij naar de publicaties van Hess⁸⁰ en Meijer⁸¹ en voegde vervolgens ook toe: “Volgens de laatste uit het geslacht ‘v. Oeckelen’ moeten er \pm 3 stemmen van R. Agricola aanwezig zijn”. Aan de beschrijving van het orgel van de Groningse Pelstergasthuiskerk voegde hij toe: ‘Dit orgel was volgens Paul Rubardt Leipzig een van de eerste orgels waaraan Schnitger (Arp) gewerkt heeft. (Zie bericht, *Bericht über die dritte Tagung für deutsche*

⁷⁵ Deze stichting, eerste in zijn soort, probeert de erfenis van eeuwen kerkbouw in de provincie Groningen voor het nageslacht te redden. Hiertoe neemt zij kerkgebouwen (en intussen ook kerkhoven) over van de vroegere eigenaar en probeert deze in stand te houden. Voorwaarde voor overname is evenwel, dat de betreffende kerk een monumentale status heeft. Hoewel het merendeel van de door haar overgenomen kerken oorspronkelijk dateert uit de twaalfde en dertiende eeuw, zijn intussen ook kerkgebouwen uit de 19^e en 20^e eeuw overgenomen. Met dit Groninger initiatief werd een trend gezet en al snel werden in andere provincies vergelijkbare stichtingen opgericht.

⁷⁶ Mededeling Berhardt H. Edskes, 25 juni 2012.

⁷⁷ Gehouden te Amsterdam van 3-5 september 1931.

⁷⁸ Hier wordt in Hoofdstuk II verder op ingegaan.

⁷⁹ Marinus van 't Kruijs 1885.

⁸⁰ Joachim Hess, de oudste Nederlandse dispositieverzameling.

⁸¹ Siwert Meijer (1817-1877), schreef in 1853-1854 in *Caecilia, Algemeen Muzikaal Tijdschrift Van Nederland* over Arp Schnitger.

Orgelkunst)'.⁸² In een aantal schoolschriften legde hij gegevens vast van orgels die hij had bezocht. Deze verzameling geeft een uitstekende schets van het Groningse orgelpatrimonium in het interbellum.⁸³

In de jaren twintig hadden de orgelmakers Jan en Klaas Doornbos Van Meurs gestimuleerd om zich ook met het inwendige van de orgels bezig te gaan houden. Samen met zijn vrouw trok hij per fiets door de provincie om daar waar dat mogelijk was de orgels te bespelen. Zijn vrouw kreeg bij die gelegenheden de rol van orgeltrapper toebedeeld, omdat windmachines op het platteland nog maar beperkt voorhanden waren.⁸⁴ Uit zijn orgelgegevensverzameling en zijn correspondentie, bijvoorbeeld met orgeldeskundige Bouman, blijkt dat Van Meurs zich vanaf de jaren dertig ook met pijpmensuren bezighield. Hij schreef brieven aan kerkvoogden en predikanten en bood daarin zijn diensten als orgeldeskundige aan.⁸⁵ Met die aanpak was hij mogelijk de eerste in ons land en zo raakte hij bij een fors aantal projecten betrokken. In 1978, toen het herstel van het orgel van de voormalige Hervormde kerk van Saaxumhuizen een uitzichtloos traject dreigde te worden, greep hij in. Samen met een liefhebber verving hij de afgebroken metalen haken van de abstracten en maakte het instrument zo weer provisorisch bespeelbaar.⁸⁶

Johan van Meurs heeft op orgelgebied een brede staat van dienst. Als bestuurslid was hij veelal trekker. Hij was een netwerker, hij stelde echter niet zichzelf maar juist de muziek centraal. Vanuit zijn netwerk bundelde hij de juiste krachten om nieuwe ontwikkelingen van de grond te krijgen. Dankzij die bestuurlijke activiteiten was hij goed op de hoogte van wat er op nationaal terrein op orgelgebied speelde en hij deelde die kennis met zijn leerlingen.

De kennismaking met Albert Schweitzer moet een dusdanige omslag in Van Meurs' orgelspel teweeg gebracht hebben, dat zelfs tientallen jaren later andere vernieuwingen op het op het gebied van de uitvoeringspraktijk op hem geen vat kregen.

Als docent stond bij hem het plezier hebben in musiceren centraal, daarnaast zette hij fors in op het ontwikkelen van muzikale smaak. Aan het nationale orgelleven in het algemeen en het Groninger orgelleven in het bijzonder, heeft hij gezien het zeer grote aantal leerlingen dat hij heeft gehad en de door hem georganiseerde concerten een forse bijdrage geleverd.

Zelf heb ik Van Meurs binnen de STICHTING OUDE GRONINGER KERKEN ervaren als een buitengewoon vriendelijke, toegankelijke man met grote parate kennis van het Groninger orgel- en muzikleven. Als binnen vergaderingen van de orgelcommissie zaken met een mogelijk controversieel karakter aan de orde kwamen, wist hij veelal direct de angel uit het gesprek te halen en droeg daardoor in hoge mate bij aan de kwaliteit van de besluitvorming.

⁸² Paul Rubardt (1892-1971), musicoloog en orgeldeskundige.

⁸³ Hier wordt in Hoofdstuk VII verder op ingegaan.

⁸⁴ Renske Koning 1974/1, 10.

⁸⁵ In Hoofdstuk IV wordt hier nader op ingegaan.

⁸⁶ Vooralsnog betrof dit slechts het Hoofdwerk. Later zijn door Wim Modderkolk van de Gebr. van Vulpen Orgelmakers de overige abstracten hersteld.

Het verbaast mij dan ook niet dat Van Meurs de enige organist van zijn generatie is, die in de ‘Groninger Encyclopedie’ van Kornelis ter Laan staat vermeld.⁸⁷

Om Van Meurs’ ideeën in het juiste perspectief te kunnen plaatsen, wordt in het volgende hoofdstuk ingegaan op de ontwikkelingen in de orgelbouw in Nederland na 1900.

⁸⁷ Kornelis ter Laan, *Groninger Encyclopedie* (Groningen 1954/1955), 486.